

kijevi *Olmin dvor* („Olm udvara”) Álmos, ill. a magyarok ott-tartózkodására utalhat.

A hagyomány szerint Álmost a besenyőktől elszenvedett vereség és Etelköz elvesztése miatt 895-ben rituálisan meggyilkolták.

álmoskönyv olyan népkönyv, ritkábban ismert szerző műve, amely az álombéli motívumokhoz, személyekhez stb. eljövendő eseményeket rendel, főként az álmodó életében. Az álom és a valós események kapcsolata az álmoskönyvben nem ok-okozati, hanem mágikus jellegű, és többnyire nem hasonlóságon, hanem kontraszton alapul (pl. akasztófával álmodni szerencsét jelent). Az álmoskönyvek sokszor hivatkoznak ókori forrásokra, főként Dániel prófétára. A magyar irodalomban Krúdy Gyula *Álmoskönyve* a legismertebb.

aloé (*Aloë*), a liliumfélék (*Liliaceae*) családjába tartozó, pozsgás növények nemzetsége; mintegy 200, Afrikában őshonos faja legtöbbször szára nincs, levelei rozettát alkotnak. Vannak köztük cserjék és fák is.

*Aloé (Aloë nemzetség)
Dél-Afrika
Transkei vidékén*

Főként dísznövényként termesztik. Néhány faj, pl. az *A. vera* nedvét kozmetikumként, hashajtóként és égési sebek kezelésére használják.

Alóeusz-fiak más néven ALÓIDÁK, a görög mitológiában Alóeusz feleségének, Iphimedeiának Poszeidón istentől származó ikerfiai, Ótosz és Ephialtész. A két nagy erejű óriás az olümposzi istenek hatalmára tört, de Apollón végzett velük. Egy későbbi mítoszban szemet vetettek Artemisz istennőre és Zeusz feleségére, Hérára. Artemisz azonban szarvas képében közéjük ugrott, és ahogy el akarták ejteni, egymást döfték le.

álom alvás közben jelentkező, hallucinatív élmény; éppúgy lehet egyszerű és reális, mint fantasztikus és szürrealisztikus.

Az ókortól kezdve sokáig azt hitték, hogy az álmok bepillantást engednek a múltba és a jövőbe,

az istenek és a holtak birodalmába. Arisztotelész tudományosan közelített az álmokhoz, de az isteni eredetükbe vetett hit csak a XIX. században ingott meg. Ekkor Alfred Maury arra jutott, hogy az álmok az alvás közben hibásan értékelt érzékszervi benyomásokból származnak. A modern elméletek azt emelik ki, hogy az álom az éber állapot meghosszabbítása.

Az 1950-es években ismerték fel fiziológiai jellemzőit. Az álomlás fő periódusa a szakaszosan visszatérő REM-alvás, amelyre gyors szemmozgás és az ébrenléthez hasonló agyhullám-minta jellemző.

Az álmokban kellemetlen érzések kétszer olyan gyakoriak, mint kellemesek, és többnyire az álmodó által jól ismert emberek és környezetek bukkannak fel. Az idegenségérzetet az álombeli események éles idő- és térbeli diszkontinuitása okozza.

Az álmok kreatív megoldást adhatnak intellektuális és érzelmi problémákra, és művészi alkotásokat ihlehetnek. Úgy tűnik, hogy a kognitív szintézis egy formája tudattalanul, álomban zajlik, és elősegíti a tudatos felismeréseket.

Az álmok jelentőségének egyik ismert elmélete Sigmund Freud pszichoanalitikus modellje, amit *Die Traumdeutung* („Álomfejtés”; 1900) c. művében írt le. A pszichoanalízis terápiás módszere a páciens álmainak értelmezése a tudattalanjában zajló folyamatok feltárására.

álomkór más néven AFRIKAI TRYPANOSOMIASIS, a *Trypanosoma gambiense* vagy a *T. rhodesiense* egysejtű parazita okozta, afrikai trópusi fertőző betegség; jellemző tünetei a láz, a nyirokcsomók duzzanata, az agyhártya- és agyvelőgyulladás miatt felépő aluszékonyosság.

A betegséget a cecelégység terjeszti. Fertőzéskor a paraziták elszaporodnak a vérben, majd a nyirokcsomókban és a lépben telepsznek meg. Ebben a stádiumban jellemző a szabálytalan lázmenet és a késleltetett fájdalomérzés is. Az álomkór súlyosabb, rhodéziai formája rövid időn belül halált okoz. A gambiai formában idegrendszeri tünetek (erős fejfájás, tompultság, remegés, bénulás és súlyos aluszékonyosság) lépnek fel, amelyeket fokozatos lesoványodás, majd kóma követ. A betegek két-három évig is élhetnek így, parazitahordozóként.

Az álomkór korai diagnózisa és kezelése javítja a gyógyulás esélyét. Mindkét típus kezdeti fázisában hatékony a suramin nevű gyógyszer. A gambiai forma fertőzését újabban eflornithine-nel kezelik. A rhodéziai forma a toxémiás fázis kialakulása után már nem gyógyítható.

Az álomkór megfékezésének módszerei a beteg elkülönítése, a tünetmentes hordozók kezelése, a cecelégység szervezett irtása és a megelőző gyógyszerelés.

Alost (Belgium), lásd *Aalst*

alpaka (*Lama pacos*), a párosujjú patások (*Artiodactyla*) rendjének tevéfélék (*Camelidae*) családjába tartozó dél-amerikai faj; a lámafélékhez sorolt láma, guanako és vikunya közeli rokona. A tevéekkel ellentétben a lámaféléknek nincs púpjuk, karcsú testű, hosszú lábú és nyakú, rövid farkú, kis fejű, hosszú és hegyes fülű állatok. A lámafélék egymás közt is szaporodnak, az utódok is termékenyek.

Az inka–indian civilizáció alatt vagy előtt háziasított alpaka vadon nem él. Két változata a suri és a huacaya. Elsősorban Peruban tenyésztik a gyapjáért, amely könnyű és nagyon jól szigetel, így már a Kolumbusz előtti időktől fogva fontos textilalapanyag volt az Andok vidékén. Egy-egy állat 2 évenként, kb. 3 kg finom gyapjút ad.

Alpár Ignác eredeti családnevén SCHÖCKL (szül. 1855. jan 17. Budapest – megh. 1928. ápr. 27. Zürich, Svájc), építész, a késői eklektika neves művelője; nevéhez fűződik Budapest több kiemelkedő építészeti alkotása.

Stájer származású apja asztalosmester volt. Miután kőműves segédlevelet szerzett, Hauszmann Alajos építészirodájába került, s az ő támogatásával a berlini Építészeti Akadémián végezte felsőfokú tanulmányait. Visszatérése után a budapesti Műegyetemen tanított Steindl Imre, ill. Hauszmann tanársegédéeként. Saját tervezőirodáját 1888-ban nyitotta meg, itt kezdte pályáját többek közt Hajós Alfréd. Tervei alapján készült a millenniumi kiállítás történelmi épületcsoportja, közismert nevén a Vajdahunyad-vár (1896), a Tőzsdepalota (később a Magyar Televízió székháza; 1899–1905), a Magyar Nemzeti Bank (akkor Osztrák–Magyar Bank) szék-

háza (1902–05), a Deák téri Anker-ház (1909–10), továbbá számos pénzügyi palota és magánház. Vidékről főként templomok (pl. Segesvár, Dicsőszentmárton, Szászrégen, Brassó), iskolák (pl. Pozsony, Miskolc, Békéscsaba, Eger, Nyitra) és vármegyházak (pl. Segesvár, Déva, Nyíregyháza, Kolozsvár) tervezésére kapott megbízást, de mintegy 150 megvalósult munkája között laktanyák, bérházak, kastélyok, fürdőépületek, síremlékek is vannak.

Alp-Arszlán eredeti nevén ADUD AL-DAULA ABU SUDZSA MUHAMMAD IBN DÁÚD CSAGHRIBEG (szül. 1030 k. – megh. 1072. nov./1073. jan.), a szeldzsuk törökök 2. szultánja 1063-tól; örökül kapta a khorászáni és nyugat-iráni területeket, meghódította Grúziát, Örményországot és Kis-Ázsia nagy részét.

Apja az iráni Khorászán uralkodója, nagybátyja Nyugat-Irán kormányzója volt; haláluk után Alp-Arszlán lett a dinasztia birtokainak egyetlen örököse. A hagyományosan muszlim területek kormányzását vezírre, Nizám al-Mulkra bízta. Bár fennhatóságot gyakorolt Irakban is, kerülte az ott székelő kalifátussal való összeütközést. Közép-Ázsiában békés viszonyt tartott fenn a Ghaznavida-uralkodókkal – őket indiai hegyvidéki erősségeikben nehéz volt legyőzni –, a transzoxániai Karahánidákkal szemben viszont katonai erővel lépett fel. A nyugati hadszíntéren egyrészt Egyiptom elleni támadásra készült, hogy felszámolja az iszmáilita Fátimida eretnokséget. Másrészt fenn kívánta tartani katonailag fontos befolyását a türkmének felett, akik elsősorban a hitetlenek elleni szent háborúban voltak érdekeltek. Sorozatos hadjáratokat vezetett a bi-

A Mezőgazdasági Múzeum épülete – tervezte Alpár Ignác (1904)

Alpok hatalmas hegységrendszer Közép-Európa déli részén; 1200 km hosszan ível a Földközi-tenger Genovai-öblétől Bécsig. Területe: 207 000 km²; átlagos magassága 1800–2400 m, legmagasabb csúcsa a Mont Blanc (4807 m). Szerkezetileg nyugati (Délkelet-Franciaország, Északnyugat-Olaszország), központi (Észak-Olaszország, Dél-Svájc) és keleti (Németország, Ausztria és Szlovénia egy része) részre tagolódik, ezek mindegyike több független vonulattól tevődik össze. Geológiailag a fiatal, gyűrődéssel keletkezett hegységek csoportjába tartozik, amely jórészt a harmadidőszak során (66,4–1,6 millió évvel ezelőtt) alakult ki. Amíg a hegységrendszer kristályos vonulatára főként a magas csúcsok és a függőleges sziklafalak a jellemzők, mint pl. a Matterhorn (4478 m), addig a mészkőből álló vonulatokban hatalmas szirtok és mély szurdokvölgyek váltják egymást, mint a Dolomitokban Franciaországban és Ausztriában.

Outlines / Kocsis András Sándor

A Mont Blanc-tömb az Alpokban

Az Alpok vízválasztót képez az Atlanti-óceán, a Földközi-tenger és a Fekete-tenger között, és itt ered sok nagy európai folyó, köztük a Rhône, a Rajna és a Duna. A klímaváltozás következtében folyamatosan zsugorodó gleccserei közül a svájci Aletsch-gleccser (118 km²) a legnagyobb.

Növényzetét 1500 m-ig lombhullató fák, 2400 m-ig tűlevelűek, feljebb füves, virágos alpesi rétek alkotják. 3000 m felett csupasz sziklák és örök hó található. Az őshonos állatfajok (kőszáli kecske, zerge, mormota, hegyi nyúl és kőszáli sas) védelmét rezervátumok biztosítják.

Alpokalja az Alpokkal rokon, nyugat-magyarországi tájrészletek az osztrák határ mentén; tagjai közül a Soproni- és Kőszegi-hegység alacsony tönkröghegység, a Soproni-medence hordalékkúp-síkság, a Fertőmelléki-dombság eróziós-deráziós jellegű, Kőszeghegyalja és a Pinka-sík hegyláb felszín, a Felső-Őrség és a Vasi-Hegyhát eróziós dombság. A 700 km² nagyságú terület legmagasabb pontja az Íróttkő (882 m). Ez Magyarország legcsapadéko-

sabb területe, az éves átlag a 900 mm-t is eléri. Szubatlanti éghajlata mérsékelten hűvös, nedves. Számos vízfolyását a Répce és a Rába gyűjti össze. Erdeit a gyertyános-tölgyesek, szubmontán bükkösök és fenyvesek együttes előfordulása jellemzi. Kultúrközpontjai (Sopron, Szombathely, Sárovar) római kori régészeti leleteket, középkori műemlékeket őriznek.

Als németül ALSEN, sziget Dániában, a Kis-Bælt-sorozatban. A Sundeved-félszigettől az Als-sorozat választja el. 1864-ben Észak-Schleswiggel együtt Németországhoz csatolták, de az 1920. évi népszavazást követően Dánia visszakapta. 1921-ben itt került elő a legrégebbi (kb. Kr. e. 300) észak-európai csónak. A mezőgazdaság főbb ágazatai a gyümölcs-termesztés és a tejtermelő állattenyésztés. Fontosabb városai Sønderborg, Nordborg és Augustenborg. T: 321 km². L: 51 322 (2010).

álskorpiók (*Pseudoscorpiones*, vagy *Chelonethida*), a pókszabásúak (*Arachnida*) osztályának 1700 fajtszámláló rendje. A valódi skorpióknál kisebbek (1–7,5 mm) és nincs farkuk. Csáprágójuk hegyén fonó-, tapogatólábuk ollóján pedig méregmirigy nyílik.

A hideg égöv kivételével világszerte elterjedtek. Jellemzően fakéreg vagy kövek alatt élnek. Vedlenek, a nőstények a petéket és a kikelt utódokat magukkal cipelik, és zárt szövetekben telelnek át.

Alsó-Ausztria németül NIEDERÖSTERREICH, szövetségi tartomány (*Bundesland*) Ausztria északkeleti részén. Északon a Cseh Köztársaság, keleten Szlovákia, délkeleten Burgenland, délen Stájerország, nyugaton Felső-Ausztria határolja. Székhelye, és egyben az ország fővárosa, Bécs önálló közigazgatási egység.

Északnyugati része, a Waldviertel, folyók szabdalta gránitplató, déli részét a Duna szeli át a festői Wachau-sorozatban. Az északkeleti Weinviertel alacsony dombos táj. A keletre fekvő Bécsi-medence az ország legtermékenyebb mezőgazdasági területe. A tartomány déli részén emelkedik a Keleti-Alpok egyik vonulata.

A Wachau-sorozatban, a Bécsi-medencében és a tartomány délkeleti részén őskori települések nyomaira bukkantak. A terület később Noricum római tartomány, majd a Frank Birodalom része lett. 976-ban a bajor Babenberg örgrófok birtokába került, s az Österreich (Keleti Birodalom) elnevezés is ekkor bukkant fel először. Az Alsó- és Felső-Ausztria felosztás 1450-ből ered. A tartomány neve 1918-ig „Österreich unter der Enns” (Enns-alatti Ausztria) volt. Hivatalosan 1918-tól szövetségi tartomány, amelytől Bécs 1920-ban különvált, de továbbra is megmaradt székhelyének. Ausztria német megszállása (1938–45) idején területeket engedett át Bécsnek, amelyek zömét az 1954-es közigazgatási reform során visszakapta.

Lakossága főként római katolikus vallású. Ausztria városainak csaknem fele ebben a tartományban fekszik, köztük Sankt Pölten, Wiener Neustadt, Klosterneuburg, Baden és Krems.

Eberhard Speith – © Shutterstock

A Duna mellett fekvő Dürnstein Alsó-Ausztriában

Az aktív keresők közel felét a mező- és erdőgazdaság foglalkoztatja. Fő haszonnövényei a gabonafélék, a burgonya, a cukorrépa és a szőlő. A Bécsi-medencében kőolaj- és földgázlelőhelyeket fedeztek fel, és több vízi erőmű is működik a Dunán és az Enns alsó szakaszán. Jelentős a bányászat, a fém-, a textil- és az élelmiszeripar, a fafeldolgozás, a papír- és cellulózgártás és a vegyipar. Az idegenforgalom az Alpokban, a gyógyfürdők környékén és a Duna-szorosban a legjelentősebb.

A tartományon áthaladó Duna fontos vízi út, a Schwechat melletti repülőtér a legnagyobb az országban. T: 19 174 km². L: 1 612 155 (2010).

Alsó-Bajorország németül NIEDERBAYERN szövetségi kerület Németország délkeleti részén, Bajorország szövetségi állam (*Bundesland*) keleti és középső területén. Északkeleten a Cseh Köztársaság, délkeleten Ausztria, délnyugaton és nyugaton Felső-Bajorország, északon Felső-Pfalz határolja. Felső-Bajorországgal és Felső-Pfalzzal együtt a történelmi Bajorország túlnyomó részét alkotta. Nevét a bajor vagy bajuvár germán népcsoportról kapta, akik Kr. u. 488 és 520 között érkeztek a mai Regensburg területére. A Bajor-hercegséget 1255-ben, II. Ottó herceg fiai osztották fel Felső- és Alsó-Bajorországra. 1392-ben Bajorország három önálló hercegségre vált szét, Ingolstadt, Landshut és München központtal. Alsó-Bajorország székhelye, az Isar-parti Landshut jelentősége ekkor nőtt meg.

Fontos gazdasági, kulturális és közlekedési központ még Passau. A termékeny Gäuboden-síkság Bajorország gabonátára. A termények fő kereskedelmi központja Straubing, ahol elektromos eszközöket és sört is gyártanak.

Az Alsó-Bajor-felföld hosszú hegyhátaival az Isar, Vils és Rott folyó szabdalja fel. Iparvárosai közül Landshutban és Dingolfingben gépgyártás, autó- és textilipari üzemek működnek. A felföld fő gabonanövénye a búza, de jelentős az állattenyésztés is. Landshuttól északnyugatra terül el Németország legnagyobb komlótermesztő körzete, a Hallertau tájegység.

A Bajor-erdő lekopott gránit- és gneiszvonulatait vegyes fenyő- és bükkerdők borítják. Hegycsúcsai közül a Grosser Arber 1456 m magas. A körzet hagyományos kő-, fa-, kerámia- és üvepipara a II. világháború után lehanyatlott. Az egyre jelentősebb idegenforgalom fő vonzereje a Kelet-Bajor „Határmenti Út” és a Bajor-erdő Nemzeti Park.

Ulrich Holmann – © Shutterstock

Komlóültetvény Mainburg mellett Alsó-Bajorországban

Alsó-Bajorország népességének háromnegyede római katolikus vallású. A szövetségi kerület felsőoktatása az 1972-ben alapított Passau Egyetemre koncentrálódik. T: 10 331 km². L: 1 189 194 (2009).

Alsó-Fehér vármegye egykori közigazgatási egység a történelmi Magyarország délkeleti részén, Erdélyben. A középkori Fehér vármegyéből alakult ki 1764-ben, végső kiterjedését az 1876-os megyerendezés során nyerte el. Területe 3577 km² (1910), székhelye Nagyenyed volt. I. István király korában egész Dél-Erdélyt – a Maros és az Olt folyók vidékét és a Déli-Kárpátok egy szakaszát – felölelte. Északon az Aranyos folyó, a Gyalui-havasok és a Bihar-hegység, délen a Szebeni-havasok határolták.

A Kr. e. I. században a dák államhoz, majd Kr. u. 106-tól a Római Birodalom Dacia provinciájához tartozó területen, főként a majdani Zalatna és Verespatak vidékén intenzív aranybányászat folyt. A korai Árpád-korban a terület birtokosai az erdélyi gyulák voltak. Fehér vármegyét és az első erdélyi püspökséget I. István alapította 1009 körül, központjává Gyulafehérvárt tette meg. A vármegye határvédelmi funkciót is ellátott a besenyők támadásai ellen. A XI–XII. században ispánja erdélyi vajdaként egész Erdélyt kormányozta. A tatárjárás (1241) után